

טורקיה אחרי ניסיון ההפיכה הכושל: התכנסות פנימה לצד אסרטיביות כלפי חוץ

גליה לינדנשטראוס

האירוע המרכזי בטורקיה בשנת 2016 היה ניסיון ההפיכה הכושל שאירע ב-15 ביולי, אשר מצטייר כקו פרשת מים בזירה הפנים-טורקית ובשל כך משפיע גם על מדיניות החוץ הטורקית, הן בהיבט האזורי והן במישור הבינלאומי. כבר בשבועות הראשונים לאחר הצלחתו של הנשיא רג'פ טאיפ ארדואן ותומכיו לבלום את ניסיון ההפיכה, הסתמנו תמורות במדיניות הטורקית לגבי נושאים שעמדו על סדר היום במדינה טרם האירוע, ובראשם המתרחש בזירה הסורית, הסוגיה הכורדית ויחסיה של טורקיה עם רוסיה ואיראן. כן נוצרו מתיחויות וכורח להסדיר מחדש את יחסיה של אנקרה עם האיחוד האירופי, עם ארצות הברית ועם נאט"ו. נראה שכל אלה נותנים הקשר חדש להסכם הנורמליזציה שנחתם בין טורקיה לישראל ביוני – התפתחות חיובית אשר מעבר לחשיבותה בהקשר היחסים הבילטרליים, היא בעלת חשיבות אזורית. אולם, ייתכן שהאירועים הדרמטיים בטורקיה שנרשמו זמן לא רב לאחר התפתחות זו צמצמו את פוטנציאל השפעתו האזורית של הסכם הנורמליזציה.

תמורות ביחסי החוץ של טורקיה

אף שהרשויות בטורקיה התקשו להציג את העדויות החותכות לכך שהמטף הדתי הנמצא בגלות מרצון בארצות הברית, פתחוללה גולן, היה הוגה רעיון ההפיכה הצבאית, כלומר ה"מוח" מאחוריו, ישנן עדויות מצטברות שלפיהן תומכים רבים של תנועת גולן היו מעורבים בניסיון הכושל.¹ בעקבות האירועים פתחו הרשויות בטורקיה ב"טיהור השורות" מתומכי התנועה, כאשר יותר מ-40,000 איש נעצרו ויותר מ-100,000 הושעו או פוטרו מהמשרות הציבוריות שבהן החזיקו.² ניכר שבמסגרת הטיהור רחב-ההיקף נוצלה הזדמנות לפעול גם נגד גורמים שאין להם קשר לתנועת גולן, אך הם נתפסים

כביקורתיים מדי כלפי ארדואן ומפלגת הצדק והפיתוח. עוד לפני ניסיון ההפיכה כינו גורמים פרו-ממשלתיים את התנועה בשם 'ארגון הטרור של פתהוללה' (FETO), וכינוי זה הולך וקונה לו אחיזה גוברת גם בקרב חלקים נוספים בציבור הטורקי, בעקבות אירועי ההפיכה הכושלת. במיוחד עבור הדור הצעיר אשר לא חווה באופן אישי את ההפיכה הצבאית של 1980, מותם של כ-290 איש במהלך ניסיון ההפיכה והפצצת בית הפרלמנט על ידי מבצעיו נתפסים כמאורעות שבני הדור הזה לא חשבו שיכולים להתרחש עוד בטורקיה. כל המפלגות בפרלמנט הטורקי היו שותפות לגינוי ניסיון ההפיכה, ואחוזי התמיכה בארדואן נסקו מ-47 אחוזים ביוני 2016 ל-68 אחוזים ביולי.³ הימצאותו של גולן בארצות הברית והיותו בעל אזרחות אמריקאית גרמו מתיחות בין ארצות הברית לטורקיה, שניכרה לא רק ברמת מקבלי ההחלטות אלא לחללה גם לשורות הציבור הטורקי. בארצות הברית נשמעה ביקורת על מספר התבטאויות טורקיות שבהן נטען כי ארצות הברית סייעה לקושרים – אלו נתפסות על ידי הממשל האמריקאי לא רק כהאשמות חסרות בסיס, אלא גם כבעלות פוטנציאל נזק משמעותי ליחסים בין שתי המדינות. הטורקים מצידם דורשים את הסגרתו של גולן, ורואים בטענות האמריקאיות שלפיהן סוגיית ההסגרה היא נושא משפטי שביורו יארך זמן רב התחמקות וסיוע לגולן, ולו בעקיפין. אמנם קדמו למשבר זה משברים אחרים ביחסי טורקיה-ארצות הברית, אך הדמוניזציה של גולן בטורקיה מחריפה את הפוטנציאל ההרסני של משבר זה. במקביל, ארצות הברית לא הצליחה להרגיע את חששותיה של טורקיה כי התמיכה שמעניקה ארצות הברית לכורדים הסורים לא תוביל אותם לכבוש רצף טריטוריאלי לאורך הגבול הטורקי-סורי. מבחינת טורקיה מדובר בקו אדום, והחששות שלה בהקשר זה הובילו אותה לפתוח במבצע 'מגן הפרת' בסוף אוגוסט 2016. ההתערבות הצבאית הטורקית גרמה להחרפה נוספת של המתחים בין טורקיה וארצות הברית ביחס לתפקיד שממלאים הכורדים הסורים במסגרת המאבק בארגון ה'מדינה האסלאמית'.

מוטיב חוזר במאמרים של פרשנים ומעצבי דעה טורקים בנושא יחסי טורקיה עם מדינות המערב מאז ניסיון ההפיכה הכושל הוא ביקורת על חוסר האמפתיה שגילה המערב לטראומה שנגרמה לאזרחי טורקיה.⁴ הטענה הייתה שבמקום להתמקד בגינוי מארגני ההפיכה, ובפרט תנועת גולן, מעצבי דעה במערב מתרכזים בגינוי הטיהור הנרחב שנעשה בטורקיה בעקבות כישלונה, ובחזרה על ביקורות שהושמעו בעבר ביחס לנטיות האוטוריטריות של ארדואן. דובר ארמון הנשיאות, איברהים קאלין, כתב בחשבון הטוויטר שלו כי מי שקידמו בשנתיים האחרונות את השיח הביקורתי נגד נטיותיו האוטוריטריות/דיקטטוריות של ארדואן הכשירו למעשה את הקרקע

לניסיון ההפיכה.⁵ בנוסף לכך נרשמה ביקורת על כך שבמערב לא מוקדשת תשומת לב מספקת למה שמוצג כמגמה חיובית של אחדות גוברת בקרב הציבור הטורקי, בעקבות ניסיון ההפיכה.

בעוד המתח שנוצר בין ארצות הברית לטורקיה בעקבות ניסיון ההפיכה מתמקד בנושא של הסגרת גולן, הקשור ישירות באירוע עצמו, המתיחות בין טורקיה לאיחוד האירופי היא אירוע מתמשך הקשור לתהליך ההצטרפות המקרטע של טורקיה לאיחוד, וכן למימוש ההסכם שנחתם בין טורקיה לאיחוד במאוס 2016, שלפיו תקבל טורקיה סיוע כספי רחב-היקף והטבות נוספות, בתמורה להגברת הפיקוח על ניסיונות הברחה של פליטים משטחה ליוון. בעקבות ניסיון ההפיכה עלו בטורקיה דרישות להחזרת עונש המוות, לאחר שבוטל בשנת 2004 במסגרת הניסיונות להתקבל לאיחוד האירופי. בתגובה הבהירו בכירים באיחוד שהחזרת עונש המוות תוריד מהפרק את מועמדותה של טורקיה. אמנם, ספק אם אכן יחדש הפרלמנט הטורקי את עונש המוות, אך סוגיה זו קיבלה אופי נפיץ בדעת הקהל בטורקיה.⁶ קנצלר אוסטריה, כריסטיאן קרן, הצהיר בתחילת אוגוסט כי המשא ומתן בין בריסל לאנקרה הוא לא יותר מבדיה, ושר החוץ האוסטרי, סבסטיאן קורץ, אמר שארצו תטיל וטו על פתיחת פרקים חדשים לדיון ביחס להצטרפות טורקיה לאיחוד האירופי. בעקבות הדברים הכתיר שר החוץ הטורקי מבלוט צ'בושולו את אוסטריה כ"בירת הגזענות הרדיקלית".⁷ אף שניתן לראות את חילופי הדברים גם כמונעים מצורכי פנים בשתי המדינות וכהוצאת קיטור, הרי נראה שהדבר מסמל את האווירה העכורה ביחסים בין אנקרה לבין בירות אירופיות רבות. כן נשמעת ביקורת טורקית על כך שהאיחוד לא עמד בהבטחתו לקדם את נושא ביטול חובת הוויזה לאזרחים טורקים המעוניינים לנסוע למדינות אירופיות. האיחוד מצדו טוען שהבעיה המרכזית נעוצה בחוקים נגד טרור בטורקיה, שאינם תואמים את הסטנדרטים האירופיים בנושא.⁸ יצוין שהגדרת הממשלה הטורקית את תנועת גולן כארגון טרור והעימות האלים שהתלקח מחדש עם הכורדים בתוך טורקיה מצמצמים במידה רבה את הנכונות הטורקית להתגמש בנושא זה.

בניגוד לביקורת כלפי המערב, בטורקיה ניכרה שביעות רצון מתגובות רוסיה ואיראן לניסיון ההפיכה ולגינוי החרף של הקושרים נגד ארדואן במדינות אלו. ביקור החוץ הראשון של הנשיא הטורקי לאחר ניסיון ההפיכה היה ברוסיה, ושר החוץ האיראני, מוחמד ג'ואד זריף, היה הבכיר ביותר בין הדיפלומטים הזרים שקיימו ביקור בטורקיה בעקבות האירועים. יש לציין שעוד קודם לכן חלה הפשרה ביחסי טורקיה לרוסיה, ונראה היה כי מתפוגג המתח שנוצר בין המדינות בעקבות הפלתו של מטוס קרב רוסי

על ידי חיל האוויר הטורקי בנובמבר 2015. ב-27 ביוני 2016 נשלחה אגרת מארדואן לנשיא רוסיה ולדימיר פוטין, ובה הבטחה מצדו "לעשות הכול לשיקום היחסים".

הן רוסיה והן איראן מעריכות שחל שינוי מסוים במדיניות הטורקית בשאלת סוריה, כלומר, נחלשה התנגדותה לאפשרות שמשטר בשאר אל-אסד ייוותר על כנו לפחות בתקופת הביניים, והן מעוניינות שטורקיה תמשיך בקו זה. בראיון שנערך בעת ביקורו בסנט פטרסבורג אמר ארדואן שרוסיה היא המפתח והשחקן החשוב ביותר להשכנת שלום בסוריה.⁹ במסיבת עיתונאים משותפת בסיום ביקורו של שר החוץ האיראני זריף בטורקיה הצהירו הוא ושר החוץ הטורקי שבכוונתם להדק את הקשר בין המדינות בעניין השמירה על "השלמות הטריטוריאלית של סוריה".¹⁰ ראש ממשלת טורקיה, בינאלי יילדירים התבטא ברוח זו בפגישתו עם עיתונאים זרים ב-20 באוגוסט, ואף ציין שטורקיה מתכוננת לקבל על עצמה תפקיד פעיל בנעשה בסוריה בחצי השנה הקרובה, על מנת למנוע את פיצולה על פי חלוקה אתנית.¹¹

התבטאויות אלו משקפות בין היתר את החשש הטורקי מהתחזקות הכוחות הכורדים הסורים, ומהאפשרות שירחיבו את אחיזתם בצפון-סוריה. על רקע זה גם ניתן להבין את הפתיחה במבצע 'מגן הפרת'. טורקיה לא הייתה מתחילה במבצע בלי הסכמה שבשתיקה של רוסיה, ורוסיה לא הייתה מסכימה לפעילות הצבאית הטורקית בלי הבטחה שהמדיניות של אנקרה כלפי אסד השתנתה, ולו חלקית. אם טורקיה תתמיד בקו זה, סדר העדיפויות המשתקף ממנו ביחס לסוריה הוא שהסוגיה הכורדית היא המרכזית מבחינתה, ואילו חשיבותן של הסוגיות הקשורות בעתידו של אסד והלחימה בארגון 'המדינה האסלאמית' פחותה מעט בהשוואה לאינטרס עיקרי זה. מדיניות זו עשויה גם להביא להתרחקות מסוימת בין טורקיה לערב הסעודית, שמצדה קיוותה להחזיק לאורך זמן את אנקרה ב'ציר הסוני' שהיא מנסה להוביל. ההצלחות הראשוניות של טורקיה ב'מגן הפרת' הביאו אותה גם להציג גישה אסרטיבית יותר ביחס להתפתחויות בעיראק, והתפתחות זו הגבירה את המתחים בין בגדאד לאנקרה. בעקבות ביקור ארדואן בסנט פטרסבורג הבהיר דובר נאט"ו ב-10 באוגוסט כי חברותה של טורקיה בארגון אינה מוטלת בספק. מסר זה, שרבים הופתעו מעצם הצורך לבטאו, שיקף את הבלבול והמתחות שנוצרו ביחסים בין טורקיה לנאט"ו בעקבות ניסיון ההפיכה הכושל. מטלטלות במיוחד היו תקריות שהתרחשו בבסיס חיל האוויר אינג'דליק, שבו מאוכסנות כמה עשרות פצצות גרעין טקטיות של נאט"ו, וממנו יוצאים מטוסי קרב הפועלים במסגרת הקואליציה הבינלאומית נגד 'המדינה האסלאמית'. הפעילות בבסיס, כולל זו של מטוסי הקרב האמריקאיים, הושעתה זמנית כשמפקד הבסיס וקצינים נוספים נעצרו בעקבות מעורבות בניסיון ההפיכה. אף שיש

טורקיה אחרי ניסיון ההפיכה הכושל: התכנסות פנימה לצד אסרטיביות כלפי חוץ

נטייה לראות את יחסי טורקיה-נאט"ו ויחסי טורקיה-רוסיה כמשחק סכום אפס, יש להדגיש שהעימות החרף שנוצר בין טורקיה לרוסיה בעקבות הפלת המטוס הרוסי לא היה נוח גם מבחינת נאט"ו, שכן התעורר חשש שטורקיה תדרוש להפעיל את סעיף חמש ("ערבות הדדית") של אמנת הברית. לכן, לשיפור היחסים בין טורקיה לרוסיה יש גם היבט חיובי מנקודת מבט מערבית. יחד עם זאת, היבט חיובי זה נדחק מעט לשוליים לנוכח המתיחות שנוצרה בין טורקיה לחברות הברית בעקבות ניסיון ההפיכה.

ניסיון ההפיכה הכושל ויחסי ישראל-טורקיה

הצלחתן של ישראל וטורקיה להגיע לחתימה על הסכם הנורמליזציה ב-28 ביוני 2016 היוותה נקודת ציון ביחסים ביניהן, הגם שנדחקה מעט לשוליים בעקבות פיגוע הטרור רב-הנפגעים שאירע בנמל התעופה אטאטורק בעצם יום החתימה, וכן בעקבות ניסיון ההפיכה. בניגוד למספר מקרים קודמים שבהם נשמעו בטורקיה האשמות בדבר מעורבות ישראלית בהתפתחויות שליליות במדינה (למשל בהקשר לפיגוע טרור שביצע ארגון פ.ק.ק. במאי 2010, או האשמתה כחלק מ"לובי הריבית"¹², שנטען כי עמד מאחורי אירועי פארק גזי ב-2013), כמעט לא הועלו האשמות דומות בקשר לניסיון ההפיכה הכושל. זאת, אף שאחד הסימנים הראשונים להתרחקות בין ארדואן וגולן היה גינוי של גולן בתחילת יוני 2010 את יציאת המשט של ה'מאווי מרמרה' לעזה ללא הסכמת ישראל. את העובדה שישראל לא הואשמה בקשר לניסיון ההפיכה ניתן לייחס להגעה להסכם נורמליזציה.¹³ ניסיון ההפיכה עיכב במעט את ההצבעה בפרלמנט הטורקי על אשרור ההסכם, ואת העברת חוק שיבטל את כל התביעות המשפטיות נגד חיילי צה"ל וקציניו שהיו מעורבים באירועי המשט לעזה, אך נציגי שתי המדינות הביעו תקווה שההסכם ימומש כפי שהוחלט, וההצבעה אכן עברה בהצלחה ב-19 באוגוסט.¹⁴ למשבר הטורקי-רוסי נודע משקל רב בדחיפת טורקיה להגעה להסכם הנורמליזציה עם ישראל: ניתן היה להבחין כיצד המצוקה הטורקית – עקב החשש מפני עימות צבאי עם רוסיה ושיבושים באספקת הגז הרוסי לטורקיה – דרבנה חשיבה מחדש על אודות מדיניות החוץ הטורקית בכלל והיחסים עם ישראל בפרט. ההפשרה ביחסים בין אנקרה למוסקבה התנהלה במקביל להתקדמות במימוש הסכם הנורמליזציה עם ישראל, וכביטוי להסתמנותו של קו פרגמטי יותר במדיניות החוץ הטורקית. לכן, לא צפוי שההפשרה ביחסים עם רוסיה תבוא על חשבון המשך הנורמליזציה עם ישראל – למעט אולי בנושא אפשרות יצוא הגז הטבעי מישראל לטורקיה. עם זאת, יש לציין שטורקיה מעוניינת בכל מקרה בגיוון מקורות האנרגיה שלה, וצריך להמתין ולראות אם החתימה על הסכם בין אנקרה למוסקבה על פרויקט Turkish Stream

(צינור הגז המתוכנן מרוסיה לטורקיה, ומשם גם אפשרות יצוא לאירופה) אכן תביא פרויקט זה לכדי מימוש.

במסגרת ההבנות הקשורות בהסכם הנורמליזציה התחייבה ישראל לאפשר לטורקיה מרחב פעולה רב יותר לסיוע הומניטרי לרצועת עזה ולפיתוח פרויקטים בתחום הרצועה, בכללם בניית תחנת כוח (בשיתוף עם גרמניה) ומתקני התפלה. לאור הגברת המגעים בין ישראל לטורקיה ביחס לעזה ניתן להעריך כי לצד התרומה הטורקית האפשרית למאמצים לשיקום הרצועה, גלום בה גם פוטנציאל לחיכוכים בין שתי המדינות. כך, היו חששות לעיכוב בפריקה של הספינה שהובילה לנמל אשדוד את משלוח הסיוע הטורקי הראשון מאז הסכם הפיוס, הן בשל עיצומים פתאומיים של עובדי הנמל והן בשל בעיות בהעברת הכסף מ'הסחר האדום' הטורקי לבנקים בישראל, שטענו כי מדובר בכספים אסורים.¹⁵ אמנם, סיוע טורקי לרצועה אינו תופעה חדשה, ובכל זאת, עם הגדלת ממדי הסיוע עולה השאלה כיצד יושפעו היחסים בין המדינות, אם בעת עימות אלים נוסף בין ישראל לחמאס ייפגעו מבנים ומתקנים שייבנו בעזרת טורקיה, ואולי אף ייפגעו בשוגג אזרחים טורקים המעורבים בבנייתם.¹⁶

מבט קדימה

ניסיון ההפיכה הביא את טורקיה להתרכז בעיקר בענייניה הפנימיים, אם כי גם להציג מדיניות יותר אסרטיבית כלפי חוץ, כפי שזו באה לידי ביטוי בעיקר בהתערבות הצבאית בסוריה. עדיין, ספק רב אם יבוצעו בעת הקרובה שינויים דרמטיים במדיניות החוץ, כגון פרישה של טורקיה מנאט"ו או הפסקת השיחות בעניין הצטרפותה של טורקיה לאיחוד האירופי, למרות איומים הנשמעים מעת לעת מאנקרה בכיוון זה. יחד עם זאת מתעוררת שאלה לגבי התפקוד התקין של המערכות הציבוריות בטורקיה, ובמיוחד הצבא, נוכח הטיהורים הנרחבים שבוצעו במערכות אלו – היו שדימו אותם למהפכת התרבות בסין או לתהליך הדה-בעת'פיקציה ההרסני שערכו האמריקאים בעיראק.¹⁷ בפרט התקבל בדאגה במערב הטיהור של יותר מ-100 איש, שהיו אחראיים בצבא הטורקי על הקשר עם נאט"ו.¹⁸ מעורר חשש אף יותר בהקשר הברית הטרנס-אטלנטית הוא קוצר רוח מצד גורמים מערביים רבים ביחס לטורקיה, והעלאת ספקות לגבי המשך היחסים עמה במתכונת הנוכחית.¹⁹

שאלות משמעותיות הן עתיד העימות בין טורקיה לארגון פ.ק.ק, ומדיניות טורקיה כלפי השלוחה הסורית של הארגון. תנועת גולן הייתה מהמתנגדים לתהליך השלום שהתנהל בין אנקרה לפ.ק.ק (וקרס ב-2015), והיא ניסתה לחבל בו. המפלגה הפרו-כורדית – מפלגת העמים הדמוקרטית – גינתה את ניסיון ההפיכה, ואף היא אוזחת

טורקיה אחרי ניסיון ההפיכה הכושל: התכנסות פנימה לצד אסרטיביות כלפי חוץ

בתפיסה הגורסת שתנועת גולן היא העומדת מאחורי הקושרים. בניגוד למדיניות 'היד המושטת' שנהג ארדואן כלפי יתר מפלגות האופוזיציה בעקבות ניסיון ההפיכה הכושל, הוא לא נקט מדיניות דומה לגבי המפלגה הפרו-כורדית. יושב הראש המשותף של מפלגת העמים הדמוקרטית, סלהאטין דמירטאש, האשים את ארדואן בהקשר זה בניסיון לעורר רגשות לאומניים, וציין שאינו רואה סימנים חיוביים להתנעה מחדש של ההידברות שקרסה.²⁰ בנובמבר 2016 נעצרו אף חלק מחברי הפרלמנט מטעם מפלגת העמים הדמוקרטית, כולל שני יושבי הראש של המפלגה – התפתחות אשר תקשה מאוד על חידוש תהליך השלום בעתיד הקרוב. על רקע זה יש לראות גם את ההפשרה ביחסים עם רוסיה ואת חימום היחסים עם איראן, בין היתר, כניסיון לבלום את המשך ההתחזקות של הכורדים הסורים, שהכוח המוביל בקרבם הוא השלוחה הסורית של ה-פ.ק.ק.

ההתרחקות הטורקית מהמערב אינה תהליך רצוי מבחינת ישראל, בפרט אם משמעותה של התפתחות זו היא התקרבות לאיראן. עם זאת, כפי שלמדו ניסיונות טורקיים קודמים "לפזול מזרחה", גם מערכות היחסים בין טורקיה לרוסיה ובין טורקיה לאיראן רחוקות מלהיות נטולות מתחים. על אף המתחים בין טורקיה לבעלות בריתה המערביות, אנקרה לא נסוגה מהכוונה לקדם את מימוש הסכם הנורמליזציה עם ישראל, ולהיפך – שר החוץ הטורקי אף הצהיר כי [עד כה] ישראל מילאה את התחייבויותיה, והפרלמנט הטורקי אישר את ההסכם בין המדינות. באוקטובר 2016 התקיים ביקור ראשון של שר ישראלי בטורקיה מאז אירוע ה-'מאווי מרמה', כאשר שר התשתיות הלאומיות, האנרגיה והמים, יובל שטייניץ, השתתף בוועידת האנרגיה העולמית שנערכה באיסטנבול, ונפגש עם מקבילו הטורקי.²¹ עם זאת, ניתן להעריך כי החלשת מעמדו של צבא טורקיה בעקבות ניסיון ההפיכה הכושל תקשה על פיתוח שיתוף פעולה ביטחוני משמעותי בין טורקיה לישראל, נוסף לקושי שהיה צפוי בהקשר זה בכל מקרה כתוצאה מהחשדנות שהתפתחה בין המדינות בשנות המשבר ביניהן. לפחות מהצד הטורקי, לפני ניסיון ההפיכה נראה היה שיש עניין בחידוש הרכש הביטחוני מישראל, ועתה קרוב לוודאי שהתפתחויות בכיוון זה יארכו זמן רב יותר.²²

הערות

- 1 Joshua D. Hendrick, "Fethullah Gulen: Public Intellectual or Public Enemy," *The Conversation*, August 8, 2016.
- 2 Ceylan Yeginsu, "Turkey Detains Prominent Opposition Journalists," *New York Times*, October 31, 2016.
- 3 על פי סקר MetroPOLL שנערך בין ה-28 ביולי ל-1 באוגוסט. Orhan Coskun and Ece Toksabay.

- "Military Attaches, Diplomats Flee Turkey's Post-Coup Inquiry," Reuters, August 11, 2016. 4
 דוגמה בולטת ניתן לראות ב:
 Ayse Yircali and Sabiha Senyucel, "Let's Show Some Empathy to the West," Podem Opinion, August 10, 2016. 5
<https://twitter.com/ikalin1/status/764372487551479808> 5
 Sukru Kucuksahin, "Restoring Death Penalty Could Have Major repercussions for Turkey," 6
 Al Monitor, August 12, 2016.
 "Turkish Foreign Minister says Austria is 'Capital of Radical Racism,'" Reuters, August 5, 7
 2016.
 Robin Emmot, "Turkey Defies EU over Anti-Terrorism Laws after Istanbul Attack," Reuters, 8
 June 30, 2016.
 "Erdogan Exclusive: New Page in Russia-Turkey Relations," Tass, August 9, 2016. 9
 "Iran and Turkey agree to Cooperate over Syria," Al-Jazeera, August 13, 2016. 10
 Ayse Wieting, "Turkey: Assad Can Be Part of Transition in Syria," *Washington Post*, August 11
 20, 2016.
 12 במסגרת ההתייחסות ללובי הריבית, ארדואן ותומכיו מתייחסים לקנוניה של גורמים זרים שעמדו
 מאחורי אירועי פארק גזי, ביניהם נציגי הפזורה היהודית וכן ארגוני תקשורת בינלאומיים. ביחס
 לאירועי פארק גזי נטען שארדואן אמר, תוך התייחסות לתקרית דאבוס ב-2009 (אז נטש בזעם
 פאנל משותף עם נשיא ישראל שמעון פרס): "מי שכלפיהם אמרנו 'דקה אחת' עכשיו שבעי רצון",
 ברמיזה ברורה לכך שישאל ותומכיה עומדים מאחורי האירועים.
 "Those Against Whom We Said One Minute are now delighted, says PM over Gezi Protest,"
Hurriyet Daily News, June 12, 2013. 13
 הטורקית לשושג, ומי שפועל להשאתם הוא "בוגד". "Turkey's Erdogan Says High Interest
 Rate 'Lobby' Guilty of Treason," Reuters, February 28, 2015.
 Yossi Melman, "The Coup Effect: What Happens Next for Israeli-Turkish Détente," Middle 13
 East Eye, August 11, 2016.
 14 ברק רביד, "שר החוץ הטורקי: הסכם הפיוס עם ישראל יאושר בפרלמנט עד סוף השבוע הבא".
הארץ, 11 באוגוסט 2016.
 15 רבקה יניב, "ישוב לא שקט בנמל: העובדים איימו לפגוע בהסכם ישראל-טורקיה", **אשדוד 10**, 7
 ביולי 2016; איתמר אייכנר, "מטען כבד", **ידיעות אחרונות**, 29 ביולי 2016.
 Martin Sherman, "Utterly Unconscionable," *Algemeiner*, June 30, 2016. 16
 Ben Hubbard, Tim Arango and Ceylan Yeginsu, "Failed Turkish Coup Accelerated a Purge 17
 Years in the Making," *New York Times*, July 22, 2016; "Erdogan's Revenge," *Economist*,
 July 23, 2016.
 Robin Emmott, "Turkey Carries Out Major NATO Purge," Reuters, October 12, 2016. 18
 19 בהקשר זה ראו למשל:
 Mark Fitzpatrick, "Removing Nuclear Weapons from Turkey," *Survival*, 58 (5): pp. 53-58.
 Ayla Jean Yackley, "Turkey Misses Chance for Peace with Kurdish Militants After Coup 20
 Failed," Reuters, July 30, 2016.
 "Israeli Energy Minister to Visit Turkey as Relations Thaw," *The Tower*, October 10, 2016. 21
 Selin Nasi, "The Military Aspect of Normalization with Israel," *Hurriyet Daily News*, June 22
 6, 2016.